

SENJSKI TRANSIT SVETOGA JEROLIMA I NJEGOV PREDLOŽAK

Anica NAZOR, Zagreb

God. 1508. štampana je u Senju glagoljskim slovima knjiga *Transit svetoga Jerolima*. Pomišljalo se da je to preradba »kakova talijanskoga ili latinskoga djela«¹, da je »preveden ili iz latinskog 'Vita et transitus sancti Hieronymi' ili pak iz tal. jezika«²; da je »prevod, samo ne znamo čiji, adespotnog, ali vrlo popularnog talijanskog 'Transito de sancto Hieronymo«³. U nekim se priručnicima također nasumce tvrdi da je knjiga prevedena s talijanskoga⁴. Neki autori samo pak konstatiraju da je to prijevod djela *Vita et transitus sancti Hieronymi*⁵. Pišući o starijem prijevodu *Transita* u hrvatskoj glagoljskoj književnosti, prof. Štefanić napominje za predložak senjskog izdanja: »Nisam pokušao dobiti odgovor na to pitanje, ali ne valja odbaciti misao o latinskom predlošku, jer je podudaranje s latinskim tijesno«⁶. U ovoj radnji pokazat ćemo da je senjski *Transit sv. Jerolima* preveden s talijanskog jezika.

No mnogo prije štampanog *Transita* zasvjedočeni su u hrvatskim glagoljskim tekstovima prijevodi pojedinih njegovih dijelova. Pseudo-Augustinova poslanica Ćirilu i Pseudo-Ćirilova poslanica Augustinu nalazi se u Ivančićevu zborniku iz početka 15. st. (sada u Zagrebu u Arhivu franjevac trećega reda). Obje poslanice izdao

¹ R. Strohal, Hrvatska glagolska knjiga, Zagreb 1915, str. 135.

² M. Breyer, O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama, JAZU, Zagreb 1952, str. 11.

³ P. Kolendić, Karaćolov »Quadragesimale« u srpskohrvatskom prevodu, Godišnjak skopskog Filozofskog fakulteta, 1 (1930), str. 174.

⁴ Sl. Ježić, Hrvatska književnost, Zagreb 1944, str. 27; M. Kombol, Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda, Zagreb 1945, str. 30.

⁵ M. Bošnjak - V. Hofman - V. Putanec, Vodeni znakovi hrvatskih inkunabula, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, god. 11 (1963), br. 3, posebni otisak, str. 21.

⁶ Vj. Štefanić, Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu, Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb 1964, knj. 5, str. 105, bilješka br. 12.

je I. Milčetić⁷. Na žalost one nisu potpune. Nepotpuna je i Pseudo-Euzebijeva poslanica Damasu zasvjedočena u jednom vrlo oštećenom glagoljskom fragmentu (krnji dvolist pergamene koji se nalazi u Arhivu JAZU, sign. Fragm. glag. 77) iz sredine 15. st. Fragment je izdao i o njemu opširno pisao Vj. Štefanić u spomenutom radu *Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu*⁸. Ti stariji dijelovi *Transita* prevedeni su s latinskog, kako su utvrdili I. Milčetić i Vj. Štefanić, dok senjsko izdanje predstavlja sasvim nov prijevod, i to — kako smo već rekli — s talijanskog.

U Italiji je *Transit sv. Jeronima* bio vrlo popularan, što se može zaključiti po velikom broju njegovih izdanja. L. Hain npr. u svom popisu inkunabula⁹ navodi 19 talijanskih izdanja do god. 1500. Polazeći od pretpostavke da je senjskom izdanju moglo poslužiti kao predložak također već štampano talijansko izdanje *Transita*, uspo-ređivanje senjskog teksta započela sam s talijanskim inkunabulama, od kojih sam na raspolaganju imala svega pet. To su: *La vita, el Transito e gli Miracoli del Beatissimo Hieronymo Doctore excellentissimo*, koje je štampao G. Petri god. 1475. u Veneciji (mikrofilm primjerka Nacionalne biblioteke u Beču); *De la vita et Transito et del Transito et de multi miraculi de lo excellentissimo doctore Hieronymo*, štampao u Trevisu Michele Manzolo da Parma 29. marta 1480. (originalni primjerak Knjižnice franjevac konventualaca u Šibeniku); *De la vita et del Transito et de multi miraculi de lo excellentissimo doctore Hieronymo*, štampao u Veneciji Marcus Q. Petri Antonio de Cribellariis g. 1480. (mikrofilm primjerka Nacionalne biblioteke u Parizu); *Transito de Sancto Girolamo*, štampao Annibale di Foxio da Parma u Veneciji 1. VI 1487. (originalni primjerak Nadbiskupske knjižnice u Zadru); *Divoto Transito di sancto Hieronymo ridocto in lingua fiorentina*, štampao Francesco Bonacorsi u Veneciji 1490. (originalni primjerak Knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu). Među navedenim talijanskim izdanjima postoje neznatna razlikovanja, koja su većinom tehničke prirode, a manje stvarna. U jednim se npr. »tavola« sa sadržajem nalazi na početku, a u drugima na koncu; jedni imaju više kratica, a drugi manje i sl. Foxijevo izdanje npr. na početku osim »tabule« sa sadržajem ima još i »tabulu« »Dicti de certi doctores in laude del beato Hieronymo« i zatim

⁷ I. Milčetić, Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika, Starine JAZU XXIII, Zagreb 1890, 39—153.

⁸ Radovi Staroslavenskog instituta, Zagreb 1964, knj. 5, str. 99—160.

⁹ L. Hain, Repertorium bibliographicum, Stuttgart 1831, vol. II, pars I, str. 60—62.

»Laus Deo Registrum«, što ostali navedeni primjerci nemaju, ali svi imaju t e k s t spomenutih »dicta«. Nešto više jezičnih razlikovanja pokazuje Bonacorsijevo izdanje, vjerojatno zato što je »štampano »in lingua fiorentina«. Ono ima i drugih razlikovanja: u njemu su npr. u samom tekstu čuda u Troji označena naslovom, dok ostala navedena izdanja ta čuda u tekstu samo numeriraju. U Bonacorsijevu je izdanju nadalje redoslijed čudâ u Troji izmijenjen. Prije npr. dolazi čudo o monahu »il qual habitaua in la chiesa da san Hieronymo« nego čudo o čovjeku »che haueua nome Sauino da Sauini«. U ostalim spomenutim talijanskim izdanjima poredak je obrnut: prije dolazi čudo o Savinu, a onda o »mnihu«. U Bonacorsijevu izdanju ispričano je prije čudo: »Fu una fanciula de castello vecchio: laquale era indemoniata«, a onda ono koje priča: »Fu uno che hauea nome Piero«, dok je u ostalim spomenutim talijanskim izdanjima taj poredak obrnut. (O još nekim razlikama kod čudâ u Troji v. na str. 174). Na temelju međusobnog uspoređivanja navedenih pet talijanskih izdanja *Transita* može se zaključiti da među njima nema bitnih razlika, te se može pretpostaviti da su se ona jedna iz drugih preštapavala bez većih izmjena.

Latinska izdanja nisu međutim tako brojna kao talijanska, što se može zaključiti također iz pojedinih kataloga inkunabula. M. Louis Polain npr. u svom katalogu¹⁰ pod naslovom *Vita et transitus s. Hieronymi* navodi i opisuje sedam izdanja (br.: 3975, 3976, 3977, 3978, 3979, 3980, 3981). Iz toga se opisa vidi da svega jedno izdanje ima doista i životopis sv. Jeronima (br. 3979), dok veći dio sadrži samo Pseudo-Euzebijevu, Pseudo-Augustinovu i Pseudo-Ćirilovu poslanicu (br. 3975, 3977, 3978, 3980), te ih neki autori kataloga u svojim popisima i ne navode pod nazivom *Vita et transitus*, nego među djelima Eusebiusa Cremonensisa. Tako npr., radi Hain¹¹ navodeći ih pod br. 6718, 6720, 6722 i Copinger¹² (v. br. 2361). Iz Polainova se opisa nadalje vidi da br. 3976, koji on također donosi pod naslovom *Vita et transitus s. Hieronymi*, nema Jeronimova životopisa i da uz spomenute tri poslanice ima još poslanicu »beati Iheronimi ad Susannam«¹³ i poslanicu »s. Iheronimi ad Heliodorum«¹⁴. Jeronimova životopisa nema ni izdanje koje Polain opisuje pod br.

¹⁰ M. Louis Polain, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, Tome quatrième, Bruxelles 1932.

¹¹ o. c., Stuttgart 1827, vol. I, pars II, str. 329.

¹² Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, London 1898, part II, str. 235.

¹³ Hain, o. c., br. 6719.

¹⁴ Hain, o. c., br. 8568.

3981 (također pod naslovom *Vita et transitus s. Hieronymi*). Ono sadrži tri spomenute poslanice i na prvom listu (1r) kratki uvod koji počinje: »Transitus beati hieronymi quem presertim tres sancti: sanctus scilicet Eusebius, sanctus Augustinus et sanctus Cyrillus composuerunt...¹⁵. Poslije svršetka Pseudo-Ćirilove poslanice izdavač Iudocus Clichtoueus Neoportuensis (Paris 1498) obraća se čitaocima sa šest distiha.

Jedino izdanje, koje Polain opisuje pod br. 3979, ima na početku životopis sv. Jeronima, a zatim tri spomenute poslanice. Izdanje je tiskao Peregrinus de Pasqualibus i Dominicus de Bertochis u Veneciji god. 1485. Jedan se primjerak nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (sign. MR 1059). Ono — za razliku od spomenutih talijanskih izdanja — nema čudâ u Troji ni molitve sv. Jeronimu u stihovima. Iste dijelove sadrži tekst što ga je objavio Migne u »Patrologia Latina« XXII, Parisii 1842. Životopis sv. Jeronima u Peregrinovoju inkunabuli iz 1485. razlikuje se od životopisa u Migneovu izdanju, a razlikuje se i početak Pseudo-Euzebijeve poslanice. U Migneovu izdanju početak je znatno opširniji nego u Peregrinovu: sadrži gotovo 11 glava više teksta nego Peregrinovo izdanje. Migneov je tekst razdijeljen na glave i negdje od polovice 11. glave Migneova teksta počinje Pseudo-Euzebijeva poslanica u Peregrinovu izdanju (počinje rečenicom: Deus enim omnipotens, cuius misericordia praeit ante faciem suam...). Ostali dijelovi, tj. daljnji tekst Pseudo-Euzebijeve poslanice, zatim Pseudo-Augustinova i Pseudo-Ćirilova poslanica jednaki su u oba ova latinska izdanja. Opširniji tekst Pseudo-Euzebijeve poslanice, koji ima latinski tekst u Migneovu izdanju, imaju i sve navedene talijanske inkunabule *Transita*, a također i naše senjsko izdanje. Sudeći po Peregrinovu izdanju *Transita*, kao i po tekstu u Migneovu izdanju, latinski tekst *Transita* nema čudâ u Troji ni molitve u stihovima.

Stoga već neki vanjski momenti senjskog *Transita* upućuju na talijanski predložak. Prvo: senjski *Transit* ima one dijelove koje imaju navedene talijanske inkunabule, tj. životopis sv. Jeronima, Pseudo-Euzebijevu poslanicu Damasu o smrti sv. Jeronima, Pseudo-Augustinovu poslanicu jeruzalemskom biskupu Ćirilu, Pseudo-Ćirilovu poslanicu hiponskom biskupu Augustinu o čudesima sv. Jeronima, Čudesa sv. Jeronima u Troji i na koncu dvanaesteračku pjesmu o sv. Jeronimu. Pjesma nije doduše prijevod talijanske molitve u stihovima, nego naša originalna pjesma, koja je senjskom prevo-

¹⁵ Hain, o. c., br. 8632.

diocu bila poznata te ju je — umjesto da sam prevodi talijanske stihove — uvrstio u svoj prijevod.¹⁶ Drugi vanjski momenat koji upućuje na talijanski predložak, jest jednaka podjela pojedinih dijelova *Transita* po naslovima: npr. iz Pseudo-Euzebijeve poslanice:

Senjski

Počina postela (!) b(la)ž(e)n(a)go euzēbiē ku posla b(la)ž(e)nomu damasiju bisk(u)pu portuenskomu i teodoniju rimskomu senaturu od premineniē b(la)ž(e)n(a)go erolima o(t)ca od složnosti govoreniē i od s(ve)-tosti
 Ođь umilenstva Euzebieva
 Ođь pohvale s(ve)toga Erolima
 Kako podobanъ e(stъ) s(ve)ti erolimъ, slavnomu ivanu krstitelju
 Od pripodobstva negova
 Od prirokovъ ke e(stъ) prētrpilъ
 Od konca b(la)ž(e)n(o)ga erolima
 Opomenutie
 Opomēnutie
 Opomenut'e protivu grihu od preljubodeistva
 Opomenutie od priseganiē
 Opomēnutie od prigode smrtnē
 Kako pogrjue oνъ životъ
 Kako hvali semrtъ telesnu
 Kako se učenici boliše
 Kako tiši svoje učen(i)ki
 Kako govori k slavnomu euzebiju
 Kako celiva svoje učeniki
 Molitva ku oνъ učini skazujući veliko želenie biti sa is(u)h(rst)omъ
 Kako naredi grobъ
 Kako mu bi prinēseno prēsvēto telo Is(u)h(rsto)vo
 Molitva ku učini predъ pričešćen'emъ svetimъ
 Kako priē pres(ve)to tēlo is(u)h(rsto)vo
 Videnie čudno ko ima od nega cirilъ biskupъ
 Kako ga pokopaše i ot nicihъ čudesъ tada učineniہ
 Riči bogoljubne ke vsaki danъ užaše s(ve)ti erolimъ govoriti v(a) vēčerъ kada grediše počinuti

Talijanski¹⁷

Incomincia la epistola del beato Eusebio: laqual mando al beato Damasio uescouo di portuense: & a Theodonio Senatore di roma del transito del beato Hieronymo padre de eloquentia & di sanctita excellentissimo De la humilita de Eusebio¹⁸
 De la commendatione di sancto hieronymo
 Come assimiglia Hieronymo al sanctissimo Ioanne baptista
 Seguita el sopradicto dello assimigliare
 De le iniurie che sostenne
 De la fine del beato Hieronymo
 Exhortatione
 Admonitione
 Admonitione contra il uicio de la luxuria
 Admonitione de non iurare
 Admonitione del caso de la morte
 Come despregia questa uita
 Come comenda la morte
 Come li discipuli se doglio
 Come consola li suoi discipuli
 Come parla ad Eusebio
 Come basio li suoi discipuli
 Oratione che lui fece dimostrando lo grande desiderio di essere con Christo
 Come ordino la sepultura
 Come gli fu portato il sanctissimo corpo de Christo
 Oratione che fece inanzi la commu-
 nione
 Come riceuete il sanctissimo corpo de Christo
 Visione mirabile chebbe de lui il uescouo Cyrillo
 Come il sepelirno & certi miraculi facti alhora
 Parole deutotissimi: le quale ogni giorno il glorioso Hieronymo diceua la sera quando lui andaua a riposare

¹⁶ Literaturu o toj pjesmi v. kod A. Nazor, Dvanaesteračka legenda o sv. Jeronimu, Slovo 15—16, Zagreb 1965, str 214—224; A. Mladenović, Pitanje autorstva glagoljske dvanaesteračke Legende o sv. Jeronimu, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 33, sv. 3—4, Beograd 1967, str. 165—180.

¹⁷ Naslovi uzeti iz Foxijeve izdanja iz 1487.

¹⁸ Foxijev tekst ima označenu i numeraciju, npr. De la humilita de Eusebio Capitulo II.; De la commendatione di sancto hieronymo Ca. III, dok u senjskom numeracija dolazi tek od naslova *Kako hvali semrtъ telesnu* .vi. (= 13).

Podjela Pseudo-Euzebijeve poslanice po naslovima u Peregrinovu latinskom izdanju provedena je drugačije nego u senjskom: odmah počinje tekst poslanice (bez incipita), a zatim slijede naslovi: De pace; De timore Dei; De falsa doctrina predicantium; De paupertate; De superbia; De humilitate; De obedientia; De prohibita acceptatione personarum; De periculo diuitum et potentum; De non imitando opera diuitum; De patientia et promptitudine tollerandi aduersa; De misericordia erga pauperes; De dispositione (!) omnium viciorum; De luxuria; De dilectione seu caritate; De mendatio; De silentio; De mala societate vitanda; De iuramento prohibendo; De oratione; De exortatione fratrum in hora mortis; De miseria huius mundi; Hortatur Eusebium ad virtutes prelato necessariasi; Recomendat se orationibus aliquorum; Osculum pacis dat fratribus; Oratio quam fecit ad Iesum; Precepit corpus suum in terris nudum sepeliri; Petit corpus Christi sibi dari; De malis sacerdotibus qui indigne celebrant; Hic reddit spiritum; Quomodo fuit reuelatus transitus sancti Hieronymi san. Cyrilo, Miraculum de quodam ceco illuminato, Miraculum de quodam muto et surdo; Miraculum de multis de monachis liberatis; Miraculum de quodam heretico.

Zatim »neke pogreške u prevođenju senjskog izdanja« koje navodi prof. Štefanić u spomenutom radu »Glagoljski Transit svetoga Jeronima...« također upućuju na talijanski predložak. Naime dokazujući da senjski štampani tekst *Transita* i Pseudo-Augustinova i Pseudo-Ćirilova poslanica (sastavni dijelovi *Transita*) iz Ivančićeva glag. zbornika (poč. 15. st.) predstavljaju dva različita prijevoda, prof. Štefanić navodi neke pogreške u prevođenju senjskog izdanja¹⁹ i smatra da treba »vidjeti nije li ove pogreške Senjskog izdanja počinio već prevodilac s latinskog na talijanski jezik pa će se tim putem moći jasno odgovoriti i na pitanje da li je senjski prevodilac prevodio doista s talijanskog predloška.«²⁰ Pogledamo li u talijanski tekst, vidimo da se te »pogreške« doista nalaze u njemu, i da ih je senjski prevodilac odatle unio u svoj prijevod. Prvo mjesto, koje navodi prof. Štefanić iz senjskog *Transita* i Ivančićeva zbornika i uspoređuje s latinskim, glasi:

¹⁹ o. c., str. 134.

²⁰ Vj. Štefanić, o. c., str. 135.

Senj. (str. 161): *dobro ē da po listihъ priētihъ naprvo od častnoga Euzebii govori da 50 letъ totu ē živilъ istina e da Ivan nigdare vina ne okusi Erolimъ zato od vsakoga mesa i spēcijъ uzdrža se jisti...*

Iv. zb.: *50 lēt' kako i ti sam' z'naeši vina i piva nikoli ne okusi a ot mesa i ribъ ēdeniē takoe uzdrža se...*

Patrologia Latina (XXII, 282): »Quinquaginta annis (ut venerabilis Eusebii littere, quas pridie recepi, plenius fatebantur, et ut me certius tu idem nosti) vinum et siceram aliquo modo non gustavit. Ab omni carniū et etiam piscium esu, ita se abstinuit...«²¹

Nakon što je usporedio dva glagoljska teksta s latinskim Vj. Štefanić zaključuje: »Tu je dakle Iv. tekst pojednostavio, skratio i učinio jasnim, a lat. piscium je dobro preveo sa 'rib'. Senj. je rečenicu natrpao, ne zna se koji je izraz preveo sa 'dobro ē da', ubacio je ime 'Ivan', a 'piscium' je valjda (on ili njegov predložak) krivo čitao kao 'specium' te ostavio neprevedeno 'specij'. Ime Ivan je valjda ubačeno iz neke glose u predlošku. U evanđelju (Luka I 15) kaže se naime za Ivana Krstitelja: 'Vinum et siceram non bibet'«. ²² Zgledamo li pak u talijanski predložak, vidjet ćemo da je sve to senjski prevodilac našao tamo, kao što se možemo uvjeriti: »benche per lettere riceute (!) inanzi dal uenerabile Eusebio dica che cinquanta anni ueramente egli iui stete. E benche Gioanni uino in alcuno modo non gustassi: Hieronimo da ogni carne: e specie si abstenne di mangiare«. Oblik *spēcii* nalazi se u senjskom *Transitu* još i na str. 140. u rečenici: »*ishoēše is tela tako neprocinitelna vona da se činahu kako da bi tu bile vse blage vone od spēcii svita*«, i to opet prema talijanskom: »*ussiuā dal corpo si inestimabel odore che pareā fosseno tutte le odorifere specie del mondo*«. Treba napomenuti da je na jednom mjestu talijansko *specie* prevedeno sa *slasti*, i to u primjeru: *raskošnimi pićami i přecennimi vini s medom i inimi slasti napravlenimi*, prema tal.: »...de delicati cibi et preciosi uini con melo & altre specie lauorati.«

Drugo mjesto, koje navodi prof. Štefanić, u senjskom izdanju glasi: *voćie i list'e zeliē přez koren'ē*; u Ivančičevu zb.: *voća ili zel'e ili korenje ēdēše*, a u lat.: »*fructibus aut herbarum foliis sive radicibus pastus in die*« (PL, XXII, 282). Prof. Štefanić u po-

²¹ Citati uzeti prema spomenutoj radnji Vj. Štefanića, str. 134.

²² Vj. Štefanić, o. c., str. 134.

vodu toga primjera kaže: »Latinsko 'sive' prevedeno je u Iv. dobro sa 'ili', dok je Senj. ili njegov predložak krivo čitao 'sine' i preveo sa 'prez'«. ²³ Kada pogledamo u talijanski predložak, onda vidimo da to mjesto glasi: »fructe e foglie de herbe senza radice« i da je naš prevodilac »prez« našao doista u svom talijanskom predlošku.

I treći primjer, koji navodi prof. Štefanić kao pogrešku, također je senjski prevodilac našao u svom talijanskom predlošku. Naime u senjskom tekstu jedna rečenica u Pseudo-Augustinovoj poslanici glasi: *Tri kratv va dne bičevaše svoju pltv dvima u dorcema* ... (str. 162), u Ivančićevu zborniku: *tri kratv po vse d'ni pltv svoju žestokim b'eniem' kazaše* ... (Starine XXIII, 95) prema lat. (PL, XXII, 282): »Ter in die carnem diris verberibus flagellabat...« Uz taj primjer prof. Štefanić kaže: »Tu je dakle Iv. dobro čitao i preveo, a Senj. ili njegov predložak je 'diris' čitao kao 'duis' i preveo 'dvima'« (str. 135). »Dvima« našao je senjski prevodilac u talijanskom Foxijeju izdanju, gdje ta rečenica glasi: »Tre uolte el di flagellaua la sua carne de due battiture...«

Nadalje detaljno uspoređivanje našega teksta s talijanskim i latinskim potvrđuje pretpostavku da je senjski *Transit sv. Jerolima* preveden s talijanskog. Potvrđuju to brojni genitivi sa prijedlogom *od* (prema tal. *di*), npr.: *osta v tolici obilnosti od radosti da p(o) vsu tu noćv ne presta od plača i pride v toliko osupnen'e od pameti* (str. 138) prema tal.: »rimase in tanta abundantia di letitia: che in tutta quella nocte non se ristete di piangere: e uenne in tanto stupore di mente«; *eo vamv s srcemv od kamena* (str. 57) prema tal.: »Guai a uoi cuori di pietra«; *Budući v gradu ot tortone* (str. 17) prema tal.: »Essendo nela cita di Turonna«; *on ide k vratomv od molstira* (str. 270) prema tal.: »e uassene a la porta del monasterio« itd., itd. Na talijanski predložak upućuje prevođenje talijanskog neodređenog člana *uno* našim brojem *jedan*, npr.: *tako bi mogal razumiti edanv mal delakv od brezkonačnih sudovv* (str. 168), prema tal.: »Cosi potresti intendere una piccola particella digli eterni iudicii«; *kada slavni erolimv prěminu od ovoga života videše edno takovo viděnie* (str. 173) prema tal.: »di chel glorioso Hieronymo pasio di questa uita uideno (!) una tal uisione«; *bi tada edanv koludarski molstirv* (str. 236) prema tal.: »fue un monasterio di donne« itd., itd. Česta upotreba izraza *priti na manje* posljedica je doslovnog

²³ Vj. Štefanić, o.c., str. 134.

prijevoda tal. *venir meno*. Npr.: *ništarъ ně mari znati to toga (!) ni se na to stavi erъ stanovito prišal bi na mane pod tim* (str. 168) prema tal.: »... non ti curare di sapere questo che ti ueresti meno sotto«; *i tako po raskošahъ telesnihъ padaju u nevole od gr(ě)hovъ . od kih se hotiti (!) spomenuti vsi êzici . č(lově)č(ъ)ski pr(i)šli bi na mane . i zato prihode na toliku slipoću ...* (str. 61), prema tal.: »di quali a uoler ricordare tutte le lingue humane ci uerebbe a meno...«

Da se vidi posvemašnja ovisnost senjskog *Transita* od talijanskog, dovoljno je porediti početak obaju tekstova:

Senjski:

Budi dano sumnju mnogimъ ljude-
mъ biti očitovano mesto kadi se
porodi erolimъ i pod kimi učit(e)li
bil bi naučenъ . i v komъ mesti po
smrti neg(o)vi s(ve)to telo něgovo bi
pogrebeno . ništarъ mane komu vri-
mena ni dosti moći mnoge stvari
čtati hotijući ovo malo dělo prote-
ći . razumiti oće v' kratku složen'ju
životъ s(ve)to erolima i semrtъ
Erolimъ vistinu bi sinъ eužebievъ
plemenita č(lově)ka k(ako) o(nъ) sam'
v svoihъ knihahъ od mužī svitlihъ
otvoreno očituetъ . i roeņъ e(stъ) od
kaštela stridona ki davno od gotovъ
razoreņъ bi ki stoi meju meēši dal-
macie i ugrskě zemle I dostoino bi
roeņъ od euzebiē zato erъ eusebii
jazikomъ atike toliko skazue koliko
našъ milostivi...

Talijanski:

Avenga non me dubiti a molte per-
sone essere manifesto il luoco doue
nascete Hieronymo: e sotto quali
preceptori fosse erudito. & in qual
luoco doppo la morte il suo sancti-
ssimo corpo fo sepulto. nie(n)te di
manco a cui el tempo non basta a
poter molte cose legiere: uolendo
questa piccola opera trascorrere:
potra in breue compendio del beato
Hieronymo la uita e morte inten-
dere. Hieronymo adoncha fo figliolo
di Eusebio nobile huomo: comme
esso nel suo libro de viris illustribus
apertamente dechiara: e nato di ca-
stello de stridone: che gia da gotthi
fo distructo: che sta tra connfini de
Dalmatia e Panonia. E meritamente
e nato di Eusebio pero che Eusebio
in lingua attica tanto significa quan-
to in nostra pietoso.

Prije početka Jeronimova životopisa senjski i talijanski tekst imaju kratak uvod, dok Migneov i Peregrinov latinski tekst toga uvoda nemaju.²⁴ U Migneu odmah počinje životopis: Hieronymus noster in oppido Stridonis quod a Gothi nunc eversum Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit, patre Eusebio natus est...²⁵

Daljnje detaljno uspoređivanje senjskog i talijanskog teksta pokazuje da je senjski *Transit* od riječi do riječi preveden s talijanskog, najvjerojatnije štampanog predložka. Pokušat ćemo odgovoriti na pitanje: koje je od brojnih talijanskih izdanja poslužilo kao direktni predložak.

²⁴ Da ga nema Peregrinovo izdanje (primjerak u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu nema prvoga lista) vidi se iz Polainova opisa prema kojemu počinje incipitom životopisa (»Incipit vita sancti Hieronymi presbyteri et confessoris«).

²⁵ Migne, o. c., 175.

Kod odgovora na to pitanje valja se osvrnuti na latinički rukopis fra Lovrinca Vejanina (oko 1675), tj. na njegov prijepis senjskog *Transita* (od originala se razlikuje po naslovu i u nekim drugim pojedinostima),²⁶ jer sadrži neke podatke kojih nema u kolofonu štampanog teksta. Naime Vejanin u naslovu navodi: 1) da je *Transit* »... istumačen po Posctouanom Gnu Siluestru Bridičichiu (!) Arhixaknu Segnskomu...« i 2) da je »... tolikoy setampan u latinski yazzik pod Petrom Mućinigom Duxdom illi Prinćipom Bnećakim pò Gabriellu Petri: ù Bnećih M·CCCCCLXXV...« Tih podataka nema u kolofonu poznatih primjeraka *Transita*, pa prof. Štefanić nagađa da ih je Vejanin mogao možda naći na koncu koji nam nije sačuvan u poznatim štampanim primjercima *Transita* što će se moći saznati samo iz potpunijeg primjerka.²⁷ No mislim da ima vrlo malo vjerojatnosti da bi Vejanin mogao naći podatke o Petrijevu izdanju kao predlošku u potpunom štampanom primjerku, jer mu ono — kako ćemo pokazati — nije poslužilo kao predložak.

Kao što smo naprijed pokazali na temelju međusobnog uspoređivanja talijanskih inkunabula (među njima i Petrijeva izdanja iz 1475), talijanski štampani tekstovi ne pokazuju bitnih razlikovanja i vjerojatno su se preštamovali jedni iz drugih bez većih promjena. No za određivanje direktnog predloška senjskom izdanju važne su i male razlike, pa i detalji. Markantan detalj, koji pokazuje da se senjski prevodilac nije služio Petrijevim izdanjem, nalazimo među čudima u Troji. Petrijevo izdanje ima samo jedno čudo o »donni Marii«, i to ono koje govori da je imala »la mano torta si che in nullo modo si poteua adiutar di qual la mano«. Senjsko izdanje ima međutim dva čuda o ženi »ka se zoviše Mariê«. Prvo govori da je imala »oko slipo«, preporučila se sv. Jeronimu i vid joj se vratio. Drugo govori da Marija »imiše ruku desnu suhu tako da se ni ednimъ putemъ ne mogaše pomoći onomъ rukomъ. Preporučí se umileno s(ve)tomu erolimu i tudie bi osloboena«. Prvoga čuda (o Mariji sa slijepim okom) nema Petrijevo izdanje iz 1475, a nemaju ga ni neke druge talijanske inkunabule. Od pet navedenih izdanja ima ga npr. sa-

²⁶ Sada se nalazi u Arhivu JAZU u Zagrebu (sign. I b 50), kamo je dospio iz knjižnice Ivana Kukuljevića (br. 64). O njemu v. u navedenoj radnji V. j. Štefanića, Glagoljski Transit svetoga Jeronima u starijem prijevodu, str. 102—106.

²⁷ Od osam danas poznatih primjeraka ni jedan nije potpun i ni jedan nema proznog teksta dalje od polovice čuda o mnihu *ki živiše u rečenoj crkvi s(ve)toga erolima*.

mo Foxijevo. Ono ima pored čuda o »donni Marii« što je imala »la mano dritta« (umjesto »torta« — kako je u Petrija) i ono koje govori da je imala »lochio dritto: siche per niuno modo non gli poteua uidero di quello ochio«.

Drugi detalj koji govori da se senjski prevodilac nije služio Petrijevim izdanjem nalazimo u Pseudo-Ćirilovoj poslanici. U Petrija poslije »Miracola d un incantatore« dolazi čudo o tri igrača pod posebnim naslovom »Miracolo de tre giocateore«, dok u senjskom izdanju ono nema posebnog naslova nego se nadovezuje na sadržaj *Čuda od ednoga igrca*. Ista je situacija u Foxijevu (i u Cribellarijevom iz 1480) izdanju, tj. na »Miracolo d uno giocateore« nadovezuje se čudo o tri igrača bez posebnog naslova. Osim toga početak *Čuda od ednoga igrca* razlikuje se u senjskom prijevodu od talijanskog Petrijeva teksta, a slaže se s Foxijevim (i Cribellarijevim), kao što se može vidjeti:

Senjski:

Edań nevolanb č(lově)kь ki biše skončalb na igri svoe imin'e i edań danb igrajući budući izgubilb poča psovati s(ve)t(o)go erolima...

Petri:

Non e anchora quindeci di: che in Samaria uno misero huomo el quale tutto el suo hauea consumato in giocare: & uno di giocando hauendo perduto comincio a biastemare uillanamente sancto Hieronymo...

Foxio:

Uno misero homo il quale haueua consumato in giocare tutto il suo haue-re & uno di giocando hauendo perduto comincio a biastemare sancto hieronymo...

Treći detalj koji ne govori za Petrijevo nego za Foxijevo izdanje nalazimo u Pseudo-Augustinovoj poslanici. U već navedenoj rečenici: *Tri kratb va dne bičevaše svoju pltb d v i m a udorcema* oblik *d v i m a* našao je senjski prevodilac kod Foxija, gdje ta rečenica glasi: »Tre uolte el di flagellaua la sua carne de due battiture«. Kod Petrija međutim na tom mjestu nalazimo oblik »d u r e«, a ne »due« (»Tre uolte el di flagellaua la sua carne di d u r e battiture«). Navedeni detalji govore dakle da direktni predložak senjskom izdanju treba tražiti prije u Foxijevu nego u Petrijevu izdanju. Za Foxijevo izdanje govori i ovaj sitni detalj. Na njegovu početku čitamo: »Incomincia la tauola del utilissimo libro chiamato Transito de S. Girolamo«, a u eksplicitu senjskog izdanja: *Svršene biše knige sie ke sě zovu Transit s(ve)t(o)ga erolima...* Petrijevo izdanje ima duži naziv: »De la vita et del Transito et de molti miraculi de lo excellentissimo doctore Hieronymo«. Da se prevodilac senjskog izdanja služio Petrijevim izdanjem, vjerojatno bi i u svoj eksplicit unio njegov naziv.

Treba odmah reći da senjski *Transit* na dva mjesta (u Pseudo-Euzebijevoj poslanici) ima izmijenjen redosljed teksta u odnosu na Fokijevo i u odnosu na ostala navedena talijanska izdanja.²⁸ Tako bi prema talijanskom *Transitu* tekst u našem trebao teći ovako: na str. 56. u retku 15. iza riječi *gladomъ* umetnuti tekst na str. 60. red. 4. (počinje: *čimъ ihъ*) sve do str. 63. red. 15. (završava riječju *privokъ*), a zatim se treba vratiti na tekst na str. 56. red. 15. (počinje: *i ras-košnimi pičami*) do str. 60. red. 4. (svršava riječju *početa*), zatim se nastavlja tekst od str. 63. red. 15. i teče tačno prema talijanskom. Redosljed je u našem tekstu izmijenjen i na str. 70, gdje prema talijanskom u 4. retku (iza riječi *za ugoditi sebi*) dolazi tekst na str. 73. red. 9. (počinje riječima: *i tako ni edno ispričanie*) i nastavlja se sve do str. 76. red. 7. (završava: *kako svoe*) i onda se vraća na str. 70. red. 4. (počinje riječima: *trpite na sem svitu*) do str. 73. red. 9. (završava riječima: *er su vlci*) i od str. 76. red. 7. dalje tekst teče kao i u talijanskom. Redosljed je mogao izmijeniti sam senjski prevodilac. U prvom slučaju izmjena ne ide na štetu razumljivosti i logičnosti teksta, jer se u njemu govori o ništavosti bogatstva i nabrajaju se mane bogatih ljudi, te promjena u nabranjanju tih mana sadržajno ništa ne smeta. U drugom slučaju izmijenjeni tok ide na štetu logike sadržaja, pa se već pri čitanju vidi da je u senjskom prijevodu tekst ispreturan. Tek pomoću talijanskog predloška mogao se odrediti kontinuirani tok. Zanimljivo je napomenuti da u talijanskom predlošku tekst, na koji se u našem *Transitu* na str. 70. nadovezuje tekst na str. 73, završava riječima »lupi rapaci«, a tekst na str. 76, koji se nadovezuje na tekst na str. 70, počinje u tal. riječima: »pero che sono lupi rapaci«. Izmjene u slijedu teksta mogao je učiniti senjski prevodilac u prvom slučaju svjesno, a u drugom zabunom ili ih je mogao naći u svom predlošku. Ako ih je našao u predlošku, onda mu ni jedna od navedenih pet talijanskih inkunabula nije poslužila kao direktni predložak, jer je u svima tok sadržaja isti. Treba još napomenuti da je tok sadržaja Pseudo-Euzebijeve poslanice u Peregrinovu i u Migneovu lat. izdanju isti kao u talijanskom, te je veća vjerojatnost da je izmjenu napravio senjski prevodilac nego da ju je našao u talijanskom predlošku.

Od talijanskog predloška razlikuje se senjski prijevod i po tome što je u njemu ispušteno jedno čudo u Troji, i to ono koje govori o čovjeku po imenu Nicolo de Ioanne (dolazi iza čuda o maestru Gregoriju). To čudo imaju sve navedene talijanske inkunabule, a

²⁸ Sve navedene tal. inkunabule *Transita* imaju isti redosljed teksta.

nema ga ni u Vejaninovu latiničkom prijepisu *Transita*, te se može pretpostaviti da je to čudo senjski prevodilac mehanički izostavio. Senjski je prevodilac vjerojatno izostavio i dodatak, koji imaju sva talijanska izdanja, a nema ga u poznatim primjercima senjskog *Transita*, kao ni u Vejaninovu prijepisu. U talijanskim inkunabulama obično dolazi pod naslovom »Dicti de certi doctores in laude del beato Hieronymo«. Tim je dodatkom anonimni autor htio pokazati kako je njegovo pisanje o životu, smrti i čudesima sv. Jeronima osnovano na svjedočanstvima poznatih naučitelja (»...Incomincio a narrare certi dicti de sancti e de doctores: gli qualli grandemente commendano sancto Hieronymo...«).²⁹ Poslije »dicta« u talijanskim inkunabulama dolazi versificirana molitva sv. Jeronimu, obično pod naslovom »Oratione deuotissima dedicata a sancto Hieronymo«. Senjski *Transit* završava također stihovima (dvostrukorimovani dvanaesterci), ali oni nisu prijevod talijanskih nego originalni dodatak, kao što smo već spomenuli. Neka talijanska izdanja poslije molitve imaju »tavolu« sa sadržajem (u nekima ona pak dolazi na početku), dok u poznatim primjercima senjskog izdanja nema kazala sa sadržajem.

Rezimirajući rezultate uspoređivanja senjskog izdanja *Transita* sv. Jerolima iz g. 1508. sa štampanim talijanskim tekstovima (inkunabulama) *Transita* možemo reći da je senjski tekst doista preveden s talijanskog štampanog predloška bez obzira na to što ima nekih odstupanja (redoslijed teksta, izostavljeno jedno čudo u Troji, izostavljena »dicta«, nema tavole sa sadržajem). Neki detalji govore da je kao direktan predložak senjskom izdanju moglo poslužiti Foxijevo iz 1487. ili pak izdanje koje je s Foxijevim identično, a ne Petrijevo, kako bi se moglo zaključiti po Vejaninovu prijepisu³⁰.

Kod odgovora na pitanje odakle je fra Lovrinac unio podatke o Petrijevu izdanju, mogli bismo se složiti s pretpostavkom prof. Štefanića da je on pored senjskog izdanja imao pred sobom i Petrijevo, ali ne i s pretpostavkom da je iz njega preuzeo »kazovalo« na početku³¹, jer fra Lovrinčevo kazovalo u stvari nije prijevod Petrijeve tavole, nego je u njemu on sam formulirao naslove. Neke je

²⁹ Navodi papu Damasa, zatim Augustina, Prospera, Izidora, Sigisberta, Severa, Kasiodora, Sidonija, Bedu i papu Pelagija.

³⁰ Kao što smo spomenuli samo Foxijevo izd. ima dva čuda o ženi Mariji, a oba ima i senjsko izdanje, dok ostale tal. inkunabule, među njima i Petrijeva, imaju samo jedno čudo.

³¹ »Mislim da sve izlazi na to da je fra Lovrinac pored senjskog izdanja imao pred sobom i Petrijevo talijansko izdanje te da je iz njega preuzeo i kazovalo...« (Vj. Štefanić, o.c., str. 105).

pojednostavio, a neke pak dopunio (u njima dao kratak sadržaj), kao što se može vidjeti iz primjera:

Vejanin:

Od Porodyenya, Roditeglieu, i mista s. Hierolima

Pistula ili Kgniga Blaxenoga Eusebia od preminutya Blaxenoga Hierolima

Od Humiglienstua Eusebyua (!)

Pisctula Suetoga Agustina k' Cirillu Biskupu

Kako se Sueti Hierolim ukaza suetomu Agustinu

Mirakul od scabiniana eretica

Oudi ye kako se ukaza sueti Hierolim, i oslobodi Siluana Arhibiskupa, a scabinianoua glaua pade na zemgliu kako da bi mačem odsičena prid suimi

Mirakul Arhibiskupa Siluana oudi ye kako Diauol Pakleni se preobrazi u priliku Arhibiskupa Siluana, i kako ga sueti Hierolim oslobodi Arhibiskupa Siluana prilika uelle lipa

Petri:

La uita de sancto Hieronymo

La epistola del beato Eusebio la quale mando al beato Damasio uescouo portuense: & a Theodonio senatore di Roma de la morte del beatissimo Hieronymo: e de la humilita de Eusebio

La epistola del beato Augustino uescouo de Hipponense che lui mando al uenerabile Cirillo Vescouo di Hierusalem de le magnificentie e laude del glorioso Hieronymo E comme sancto Hieronymo apparue a sancto Augustino

Miracolo de Sabiniano Heretico
Miracolo del arciescouo Siluano

Kod čudâ u Troji fra Lovrinac u svom kazovalu redovito daje kratak sadržaj svakog čuda, dok u Petrijevoj tavoli nalazimo samo naslove, kao što se može vidjeti na primjerima:

Yedan seturpion koy nemogasce hoditi bi ozdrauglien

Sueti Hierolim oslobodi Mesetra

Yakoua da ne bude obiscen

Miracolo de uno el quale con certi compagni era menato a la forza

Miracolo dun maistro barbato che resuscito

Drugi podatak koji govori da fra Lovrinac nije preuzeo kazovalo iz Petrijeva izdanja, jest to što u Petrijevoj »tavoli« nema čuda o slijepoj ženi (kao što ga nema ni u samom tekstu), dok ono dolazi u Vejaninovu kazovalu, kao što smo naveli, a dolazi i u samom tekstu. To nas upućuje na zaključak da je Petrijevo talijansko izdanje *Transita* iz 1475. poslužilo fra Lovrincu više kao tehnički uzor, a manje se njime stvarno služio pri svom prijepisu.

Vejanin na svojoj naslovnoj stranici, kao što smo vidjeli, navodi da je *Transit* »istumačen po Posctouanomu Gnu Siluestru Bridičichiu (!) Arhixaknu Segnskomu . . .«, što bi značilo da je preveden od Silvestra Bedričića. Taj podatak ne nalazimo međutim u eksplicitu štampanog senjskog izdanja, jer on glasi: *Svršene biše knjige sie ke sě zovu transit . s(ve)t(o)ga erolima v seni v hiži počtovanoga g(ospo)dina silvēstra bedričića arhižakna senskoga . komponene i ko-*

režene urbanomъ i tomasomъ kanon(i)cihъ cr(i)kve senske . štampane po meštru grg(u)ru senaninu Miseca maê na $\bar{d}$ (= 5) $\bar{d}(a)nъ$ V letihъ g(ospod)nihъ .C. f. 3 (= 1508). Prema pretpostavci prof. Štefanića Vujanin je glagol »svršene« iz štampanog eksplicita mogao shvatiti kao napisane ili prevedene³² ili je podatke o prevodiocu mogao naći na koncu proznog dijela *Transita* koji u poznatim primjercima nije sačuvan³³. Teško je vjerovati da bi se bilješka s podacima o prevodiocu mogla naći na nekom drugom mjestu, tj. izvan eksplicita, jer takav slučaj nije potvrđen u poznatim senjskim izdanjima. Ako se u njima uopće navode podaci o prevodiocu, onda se oni daju u eksplicitu zajedno s ostalim podacima, a ne zasebno, što možemo vidjeti na primjeru *Spovidi općene* (1496) i *Korizmenjaka* (1508). Stoga je prihvatljivija pretpostavka da je fra Lovrinac glagol »svršene« shvatio u značenju prevedene i na taj način prijevod *Transita* pripisao Silvestru Bedričiću, koji je poznat kao prevodilac. Kao prevodilac izrijekom se spominje (uz Peru Jakovčića) u eksplicitu *Korizmenjaka* (*Svršene korizmenakъ . . . protomačen z latinskoga — tj. talijanskog*³⁴ — *žika na hrvacki po popi peri êkovčiči i po popi silvestri bedričići*). Da li je Bedričić doista preveo i *Transit*, danas se sa sigurnošću ne može znati. Naime pri odgovoru na to pitanje treba imati na umu činjenicu da je Bedričić radio na prevodenju *Korizmenjaka* koji broji 208 stranica i koji je tiskan iste (1508) godine kada i *Transit*; da je on bio duša kulturnog kruga okupljenog oko štamparije, tj. da je u njenu radu bio maksimalno angažiran. Stoga se ne isključuje mogućnost da je sudjelovao u prevodenju i nekih drugih izdanja, u kojima se imena prevodilaca ne spominju *za ukloniti se t(a)šće sl(a)ve* (kako stoji u eksplicitu *Naručnika plebanuševa*), te da je prema tome mogao prevoditi i *Transit sv. Jerolima*. Pomišljalo se i na eventualno Marulićevo sudjelovanje u prevodenju *Transita*, i to u vezi sa stihovima na kraju *Transita* koji se pripisuju Maruliću³⁵.

³² »Može biti da je fra Lovrinac ovaj eksplicit shvatio tako kao da je Bedričić 'istomačio' (= preveo) ovo djelo. Za to je mogao naći oslonca u riječima 'svršene' biše knige . . . v hiži . . . Silvestra Bedričića', jer je glagol 'svršene' shvatio kao napisane ili prevedene, a ne kao štampane, i to zato što je dalje čitao da su 'štampane po meštru Grguru Senaninu'« (Vj. Štefanić, o.c., str. 104).

³³ »Ali može biti da je fra Lovrinac na nekom drugom mjestu čitao da je Bedričić preveo ovo djelo. To drugo mjesto mogao bi biti konac *Transita* koji nam se nije sačuvao u poznatim primjercima, dakle ispred pjesme 'Anjelske kriposti' koje nije bilo u prevodičevu predlošku« (Vj. Štefanić, o.c., str. 104—105).

³⁴ Da je *Korizmenjak* preveden s talijanskog, a ne s latinskog, utvrdio je P. Kolendić u citiranoj radnji »Karaćolov 'Quadragesimale' . . .«

³⁵ Vj. Štefanić, o.c., str. 150.

U nedostatku konkretnih podataka o prevodiocu, osvrnut ćemo se na sam prijevod, tj. vidjeti da li analiza prijevoda može pomoći u identifikaciji prevodioca, u prvom redu Bedričića i Marulića.

Ako pažljivo analiziramo dosadašnje citate iz senjskog *Transita* i njihove talijanske paralele, vidimo da je naš prevodilac doslovno (ponekad i netačno) prevodio svoj talijanski predložak. Potkrijepit ćemo to još primjerima. Na str. 134. nalazimo izraz *po put od križa* u reč. *legši na zemlju napravi ruke po put od križa*, koja je doslovni prijevod tal. »e ritornato in terra supino acconciossi con le mano (!) a modo di croce«; zatim izraz *tim putem³⁶* (u reč.: *i naidě svitu žensku na zaglavji svoje postelice k(a)ko ju nenavistlivi negovi protivnici b(ě)hu postavili i mnijući onь biti svoju oblčě se i timь putemь ide u crikvu*, str. 5) doslovni je prijevod tal. »in questo modo« (u tal.: »trouo el vestimento feminine a capo del suo lecticello comme gli inuidiosi suoi aduersari l haueano posto. E credendo esso ch el fosse il suo el posse in dosso. & in questo modo ando ne la chiesa) itd. Kao rezultat doslovnog prevođenja česti su slučajevi nerazumljivosti senjskog teksta. Navest ćemo samo jedno takvo mjesto:

svlačeći iz svite od smrti i gorkosti ovoga nevolnoga života i plť uriš(u)jući v plašču večnago bĕsemrtiě v nebeski pokoi čini svoje zvati. da ono ča ovdí viěhu v zrcalu da bi onamo vidili od obraza v obrazu ki v svojoj smrti svrši .p. i .e. (= 96) letь i febri močno steplivajućoi nega poznavajući onь svoi životь biti kratakь svoju brat'ju i sinově . oti da bi bili okolu nega . ke k(a)ko novo vsaenie iz mladosti nihь bišě ihь učil kihь lica obtegotna plačemь pogledajući ga k(a)ko milostivoga i dobr(o)stivoga ... (str. 33)

spogliando del uestimento de la morte. & de la bruteza de questa misera uita. & carne & adornando de pallio de la perpetua immortalita: al celestial riposo chiamato: a cio quello uedea qui per specchio: la su el uedea a faccia a faccia: il quale la extrema hora de la sua morte compiti nouantasei anni la febre grande scaldandolo conoscendo ello la sua uita essere breue: li suoi fratelli et figlioli uolse li fossino dintorno li quali se come noui plantationi in fino da lor iuuentu li hauea amaestrati: li uolti de quali agrauati de pianti riguardano come pietoso.

Nerazumljiva mjesta redovito dolaze u slučajevima kada su u tal. predlošku glomazne i teške jezične konstrukcije. Stoga navedeni podaci upućuju na zaključak da se prevodilac nije odviše udubljavao u svoj predložak i da nije dobro poznao talijanski jezik. Samo je na ponekim mjestima vršio individualne stilske intervencije. One se sastoje u tome da je dodavao neke riječi s namjerom da pojedina mjesta istakne. Evo nekoliko primjera takvih intervencija: *razglě-*

³⁶ *Putь* u značenju »način«; za takvo značenje v. potvrde u Akademijinu Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio XII, Zagreb 1952, str. 773—776.

daitě koliko sladakъ e i milostivъ g(ospo)dinъ (str. 45) — naš je prevodilac dodao *i milostivъ*, jer u tal. to mjesto glasi: »reguardate ch el signor e suaue«; zatim: *inako ne bi bilъ b(ogъ) i začъ to verno i krepko imamo verovati i držati* (str. 46) — dodano je *i krepko* prema tal.: »altramente non serebbe idio, con cio sia cosa che fidelmente questo dobbiamo creder e tenere«, itd. S obzirom na nedotjeranost prijevoda može se pretpostaviti da je prevodilac bio i vremenski ograničen. Za takvu pretpostavku govori i ovaj podatak: *Transit* obiluje biblijskim citatima (naročito iz ev. po Mateju i iz Pavla apostola) koji se jedva mogu identificirati, jer je i njih naš prevodilac prevodio ad verbum, te su oni u većini više nespretne parafraze nego biblijski tekst. Očekivalo bi se naime da će biblijski citati biti pisani tradicionalnim (crkvenoslavenskim) jezikom, kako je to običaj u našim starijim tekstovima³⁷. Pogotovu se to moglo očekivati od našega prevodioca, koji je poznavao crkvenoslavenski jezik, jer su u njegovu prijevodu zasvjedočeni brojni elementi toga jezika (u fonetici, morfologiji), posebno u sintaksi. Samo dobro poznavanje funkcije participa u crkvenoslavenskom jeziku omogućilo je našem prevodiocu dobro snalaženje u mnogobrojnim participima talijanskog predloška. On je često posizao i za dativom apsolutnim, dakle staroslavenskom participskom kategorijom. Ovo posebno ističemo u vezi s prijevodom senjskog *Korizmenjaka* iz 1508, u kojemu je sudjelovao Silvestar Bedričić. U *Korizmenjaku* nisu naime tako česti crkvenoslavenski jezični elementi i dolaze redovito u biblijskim citatima, a dativ apsolutni nije potvrđen. To ne bi išlo u prilog pretpostavci da je Silvestar Bedričić sudjelovao u prijevodu *Transita*.

Što se tiče Marulićeva sudjelovanja u prevođenju *Transita* ono ne dolazi u obzir iz više razloga. Prvo jezik prijevoda pokazuje da je njegov prevodilac sa zapadnočakavskog (jugozapadnog) područja, dok Marulićev jezik ima karakteristike istočnočakavskog dijalekta. Za *Transit* karakterističan je npr. dvostruki (ekavski i ikavski) refleks »jata« u riječima istoga korijena, a u Marulićevu jeziku »jat« se reflektira sa *i*. Instrumental jednine imenica žen. roda *a*-promjene, pridjeva žen. roda i povratno-posvojne zamjenice *se* u *Transitu* dolazi pretežno s nastavkom *-u*, a u Marulićevu jeziku redovito s nastavkom *-om*. U *Transitu* se npr. upotrebljava riječ *osal*, *oslak* za magarca, a Marulić upotrebljava riječ *tovar*, *tovarac*. Nadalje u

³⁷ V. npr. J. V r a n a, Hrvatskoglagoljski Blagdanar, Rad JAZU, knj. 285, Zagreb 1951.

Transitu ima dosta elemenata crkvenoslavenskog jezika, a u Marulićevu jeziku nema crkvenoslavenskih crta. Konačno ni kvalitet prijevoda ne govori za Marulića: prevodilac nije dobro poznavao talijanski jezik i prevodio je od riječi do riječi, te u njegovu prijevodu ima nerazumljivih i loše prevedenih mjesta. Za Marulića se međutim zna da je vrlo dobro poznavao talijanski jezik. Osim toga odlično je pisao dvanaesteračke stihove sa dvostrukom rimom na našem jeziku, te bi ispod njegova pera izašao daleko kvalitetniji prijevod.

DER TRANSIT DES HL. HIERONYMUS AUS SENJ UND SEINE VORLAGE

Im Jahre 1508. wurde in Senj, in glagolitischer Schrift das Buch »Der Transit des hl. Hieronymus« gedruckt; davon sind bis heute 8 unvollständige Exemplare erhalten. Bisher hatte man aus geratewohl vermutet das Buch wäre eine Übersetzung oder Bearbeitung des im Mittelalter sehr volkstümlichen Werkes: »Vita et transitus s. Hieronymi«. Auf Grund von Vergleichen mit italienischen und lateinischen Ausgaben (Inkunabeln) zeigt die Autorin, dass der in Senj gedruckte *Transitus* aus dem italienischen übersetzt worden ist. Nach einigen Einzelheiten zu urteilen liegt der *Transitus* am nächsten der italienischen Ausgabe *Transito de sancto Girolamo*, welche von Annibale de Foxio da Parma am 1. Juni 1487. herausgegeben worden ist; diese (oder eine mit dieser identische) diente für den *Transitus* aus Senj als unmittelbare Vorlage. Im Buche wird der Name des Übersetzers nicht erwähnt, aber in einer Abschrift des *Transitus*, welche im Jahre 1675. in lateinischer Schrift von Fra Lovrinac Vejanin verfasst wurde (jetzt im Archive der Jugoslawischen Akademie der Wissenschaften und Künste in Zagreb, Sign. I b 50), finden wir die Behauptung dass der *Transitus* vom Archidiakon der Senjer Kirche, Silvestar Bedričić, übersetzt worden ist. Die Verse am Ende des Buches, die man Marulić zuschreibt, brachten Forscher auf den Gedanken, dass Marulić selbst bei der Übersetzung irgendwie mitwirkte.

Silvestar Bedričić ist als Übersetzer bekannt. Mit Pero Jakovčić wurde er ausdrücklich im Kolophon des »Korizmenjak« (Quadragesimale), welcher auch im Jahre 1508. in Senj gedruckt wurde, erwähnt. Ein Vergleich der Sprache, und der Übersetzungsqualität der beiden Übersetzungen spricht nicht dafür dass beide Werke von ein- und demselben Manne (Silvestar Bedričić) verfertigt waren. Die Übersetzung des *Transitus* ist nicht vollkommen, es kommen unverständliche Stellen und ungeschickte Sprachbildungen vor; der Übersetzer übersetzte wörtlich und war kein guter Kenner der italienischer Sprache. Die Sprache des *Transitus* trägt Merkmale des westlichen (südwestlichen) tschakawischen Typus (zB. den zweifachen, ekawischen und ikawischen reflex des *jat* in den Wörtern desselben Stammes; der Instr. sg. der femin. Substantiva der a-Deklination, der femin. Adjektiva und des reflexiv-possessive Fürwort *sebe* werden am häufigsten mit der Endung *-u* gebildet). Es kommen auch Merkmale der kirchenslavischen Sprache (zB. die Anwendung des absoluten Dativs) vor. Die Sprache Marulić's trägt Merkmale des osttschakawischen Typus (zB. *jat* reflektiert sich ordentlich als *i*; der Instr. sg. der femin. Substantiva der a-Deklination, der femin. Adjektiva und des reflexiv-possessiven Fürwort *sebe* hat die Endung *-om*). Auch die Qualität der Übersetzung spricht nicht für Marulić. Marulić war, wie bekannt, des italienischen sehr gut kundig; er schrieb ausgezeichnete und zw. kroatische doppelgerimte Verse — seine Übersetzung wäre gewiss vollkommener als die Senjer Übersetzung des *Transitus* aus dem Jahre 1508.